

Жаночы погляд Міры Лукшы

Паводле свайго ўзросту Міра Лукша (аўтарка паэтычных зборнікаў “Замова” (1993), “Ёсьць” (1994), а таксама празаічных кніг “Дзікі птах верабей” (1992), “Выспа” (1994)) належыць да шумнага пакалення “Тутэйшых”, якое напрыканцы 80-ых гучна абвясціла свой маніфэст аб стварэнні новага мастацтва, кардынальна адрознага ад літаратуры былой, сацэрэалістычнай. (Дарэчы, зазначу, творчая дзейнасць Адама Глобуса, С. Адамовіча, А. Сыса, У. Сцяпана на працягу апошніх дзесяцігоддзяў пацвердзіла іхнюю арыентацыю на тэматычнае і стылёвае супроцьстаўленне традыцыйнай альбо так званай вясковай літаратуры старэйшага пакалення.)

Здабыткі і страты — постмадэрністычных пошукаў маладых беларускіх літаратараў, аднак, мала закранулі творчасць Міры Лукшы, якая ў сваёй прозе плённа, а і паслядоўна працягвае традыцыі беларускай тыпова вясковай, сялянскай літаратуры. Вызначэнне “сялян-скае” — у многіх сэнна не абуджае энтузіязму, бо асацы-іруецца перш за ўсё з прымітыўна-кансерватыўным узроўнем выяўлення, тэматыкай учарашняга дня і няздольнасцю далучэння да інтэлектуальна-тэхнічных дасягненняў сучаснага свету. Аднак гэта павярхоўна абывацельскае ўспрыманне, разлічанае на масава-спажывецкую свядомасць, якая не ўлічвае складаных сацыяльна-эканамічных і светапоглядавых асноў фарміравання і існавання беларускай нацыянальнай самасвядомасці, генетычна і гістарычна якараз і найбольш цесна і арганічна паяднай з сялянствам.

Трагедыю разбурэння і нівеліроўкі этнічнай беларускай самасвядомасці, непасрэдна звязаную з руйнаваннем і знікненнем устойлівага свету старой беларускай вёскі, у 70-я

гады актыўна распрацоўвалі, бадай, усе беларускія прэзаікі. Хто не памятае балюча-прарочыя словы А. Адамовіча пра беззваротную пагібель аграмаднага мацерыка (Атлантыда) старой беларускай вёскі, распачнага закліку пісьменніка ратаваць, пакуль можна, хоць бы ў мастацкім слове рэшткі той велізарнай і унікальнай культуры, якая знікае навак? Трэба сказаць, што і сапраўды ў тых часы ратавалі, ці, прынамсі, стараліся ратаваць у меру сваіх сілаў і магчымасцяў. Аднак занадта разгарнуцца ў гэтым высакарадодным памкненні перашкаджалі абмежавальныя слупы сацрэалізму, што няўклюдна вытыркаліся сканструяванымі штучна постацямі “добрых” сакратароў парткамаў, “разумных” старшыняў калгасаў ці “сумленных” радавых камуністаў.

Самае дзіўнае ўсё ж, што са знікненнем так званага “сацрэалістычнага метаду” з беларускай літаратуры амаль сыходзіць і тэма апакаліптычнай пагібелі унікальнага св ету вёскі. Што паспрыяла таму: ці то чарнобыльская трагедыя, якая зацьміла ўсе ранейшыя беларускія крыўды і беды, ці то атмасфера большай, у параўнанні з ранейшым часам, разняволенасці ў выбары тэм і сродкаў мастацкага выяўлення, ці то нешта іншае, — цяжка адназначна сказаць. І ў выніку сёння найбольш паслядоўнымі аналітыкамі працэсу размывання беларускага сялянства выступаюць якраз тыя літаратары, якія адзелены межавымі слупамі ад метрапольнай тэрыторыі, і якія даследуюць з’яву на матэрыяле беларускага жыцця напаўапалячанай Беласточчыны.

Гаворка ідзе не толькі пра паслядоўныя творчыя парыванні Сакрата Яновіча, пра яго імкненне асэнсаваць вытокі трагедыі беларускай нацыі, але і пра творчую практыку іншых белавежскіх літаратараў, таго ж Міколы Гайдуга, — напрыклад, ці прадстаўніцы маладзейшага пакалення М. Лукшы, асноўным тэматычным аб’ектам якіх з’яўляецца вёска.

Адметнасць творчай манеры Міры Лукшы выразна пазначана ў загаловку яе новай кнігі — “Бабскія гісторыі”. Менавіта — “бабскія”, гэта значыць тыя, якія апавядаюцца кабетамі і якія выяўляюць спецыфіку народнага жаночага светаўспрымання, менталітэт вясковага бабулек, надзе-

леных мудрасцю перажытага, перажытых бедаў і крыўд. Невялічкія навелы, што складаюць змест кнігі, акурат і паказваюць гэты адметна жаночы, па-мацярынску спагадлівы і міласэрны погляд на боль і праблемы людзей, асуджаных часам і гісторыяй на паступовае выміранне разам з адыходзячым у нябыт светам старой белавежска-пушчанскай рэчаіснасці.

Герояў сваіх апавяданняў пісьменніца бярэ з рэальнага жыцця, чаму ў немалой ступені, відаць, паспрыяла яе журналісцкая практыка, праца ў “Ніве”, непасрэдны і пастаянны кантакт з насельнікамі таго звычайна-незвычайнага і таму для многіх ужо экзатычнага свету, свету першароднай еднасці чалавека з зямлёй, з прыродай Белавежскае пушчы, які абумоўлівае іхнія характары, светапогляд і, у многім, іхні лёс.

Паводле свайго жаночага пункту гледжання выбрала М. Лукша і галоўную інтанацыю кнігі — спакойна-разважлівую, даверлівую, па-народнаму мудра-абстрагаваную манеру апавядання пра самыя розныя — драматычныя, смешныя ці па-будзённаму дробязныя — жыццёвыя жарсці, якімі насычана паўсядзённае жыццё яе герояў. Гэта аб’ектывізаванасць дакладна перадае ўстойлівы народны погляд на жыццёвыя каштоўнасці, на прынцыпы традыцыйнай маралі і этыкі, нормы паводзін чалавека ў грамадстве.

“Не трэ было Раману, дзякуй Богу, ніколі па судах цягацца. Не спатрэбілася. І не судзіўся, і як сведка не ставаў, ні ў справах уласных, ні ў чужых. Калі раз трэба было ў суд ехаць на зацвярджэнне тастамента па бяздзетным браце, сваю спадчыну пісьмова пераказаў іншаму сваяку-сіраце: вядома, паперка была пацверджаная, а сам Раман на ўсякі выпадак “захварэў”. Бо чаго валачыцца ў Беласток, плаціць грошы за дарогу, час, прызначаны на гаспадарку, траціць. Бачылі вы такое!”

Так пачынаецца апавяданне “Раман”, пра сапраўдную непаказную маральнасць і высокую духоўнасць вясковага дзядзькі, які мусіў змяніць свае звычкі і пераадолець нелюбоў да судоў, калі сталася так, што ад яго паказанняў залежыў лёс чалавека.

Гэтак жа натуральна, без залішняй афектацыі і націску

вядзе пісьменніца свой жаноча-народны роспавед і пра трагедыю мінулай вайны, і пра драматызм сённяшняга няскладнага лёсу сваіх суайчыннікаў. Гаворка гэтая распачынаецца заўсёды нечакана і, як прынята ў народным асяроддзі, адразу па сутнасці справы, без дэталізаваных апісанняў прасторы і часу, ці папярэдняя аўтарскай характарыстыкі герояў. Пачаткам яе можа стаць асобная фраза, прамоўленая самім героем, як, напрыклад, у навеле “Марысенько, не ўмірай”. “Марысенько, не ўмірай, бо ты мне адна засталася”, — просіць стары дзядуля такую ж старэнькую, як і сам, кабету, з якой пазнаёміўся на могільках і хацеў бы пабрацца, ды не дазволілі сваякі. Яго, разбітага паралічом, пакінулі ўсе блізкія, прадбачліва забраўшы перад тым усю нажытую ім маёмасць. Трагедыя жыцця самотных старых, супраць якіх выступае не толькі няўмольны час і абставіны, але найперш найбліжэйшыя, найраднейшыя людзі, што адмаўляюць ім у праве на асабістыя пачуцці, а значыць, і на паўнацэннае чалавечае існаванне, бадай, упершыню ў нашай літаратуры так псіхалагічна пераканальна адлюстравана ў “Бабскіх гісторыях” М. Лукшы.

Выкарыстоўвае пісьменніца і форму маналога, выдатна перадаючы своеасаблівасць і спецыфіку лексікі гераінь, найчасцей старэнькіх вясковых бабулек.

“Колькі мне будзе год? Васьмідзесяты ўжо пайшоў! Я і не думала, што столькі нажывуся. А тут яшчэ жыць далей трэба. Дзяцей уласных у мяне было толькі трое, двое ў жывых засталася, бо дзяўчынка, што перад Стасікам была, у пяць месяцаў памерла. Маруська ў Беластоку замужам, Стасік во з намі на гаспадарцы. І ягоных, майго чалавека, дзяцей было сваіх сямёра, я на іх прыйшла, хоць страшнавата было. Самы старшы — Ясько; ён хварэе, і яго жонка нядужая”, — даверліва расказвае бабуля пра сваю бяду, пра няўдалае жыццё пакінутага на гаспадарцы Стасіка, пра сваю крыўду на лёс. Як жа так сталася, што яна, “пагадаваўшы столькі дзяцей, столькі парабіўшы”, чуецца ў старасці самотнай і нешчаслівай (“Вазьмі знайдзі ты тое шчасце”)...

Свет герояў М. Лукшы цесна знітаваны з дзвюма прыроднымі субстанцыямі: з традыцыйнай для беларускай

літаратуры — зямлёй, а яшчэ — з Белавежскай пушчай. У свой час І. Мележ у “Палескай хроніцы” яскрава адлюстравяў феномен светаадчування беларуса-палешука, што жыве на дрыгве. М. Лукша, працягваючы досвед В. Карамазова (“Пушча”), М. Кусянкова (“Арляк і зязюля”), даследуе феномен чалавека, што вырас у пушчы. Псіхалагічна дакладна перадае яна адчуванні вясковага беларускага хлопца, вырванага са свайго натуральнага асяроддзя, яго тугу па звыклым жыцці і простых радасцях у паяднанні з натуральнай прыродай і традыцыйна-патрыярхальным побытам:

“Школы ў горадзе не кончыў, плакаў па начах у інтэрнаце і падчас практыкі на фабрыцы, а пілавінкі са станка былі вінаватыя ў тым, што вочы яго чырванелі. Федзікава сэрца трапятала, калі даходзіў пах мокрае мяты на далёкім ветры з-над Нарвы, пах сытага торфу, сітніку і трысця на падрэчках. Хутка без са станцыі ў бок, дзе ў цемнаце, над даляглядам, над якім удзень сінеў зубчаты бераг Белавежскай пушчы, глыбока пабрэхвалі сабакі. Пазнаваў голас сваіх, якія нудна адклікаліся да суседскіх, ці сумна падывалі на полі, прывязаныя да слупка, пільнуючы жыта ці рэпу ад дзікоў.

Федзікавы рукі патрэбны ў гаспадарцы. Старэйшыя сёстры пайшлі вучыцца, брат у арміі. Дзе тут пхацца ў вялікія паны, хай вучацца больш здольныя ды крутыя. Чаго мучыць сваю душу, скавытаць па начах, як гэты Рэкс пад месяцам на рэпі ску.

Прыехаў дахаты пад Вялікдзень і не вярнуўся больш у школу” (“Федзік”).

Праблема сваёй зямлі, уласнай гаспадаркі, што вызначала ў свой час лёсы герояў Якуба Коласа, Кузьмы Чорнага, І. Мележа, і якая ў выніку ўсеагульнай калектывізацыі на Беларусі набывае іншае вымярэнне, у творчасці беластоцкіх літаратараў захавала сваю першапачатковую сутнасць. Эканамічна-гаспадарчая палітыка Польшчы ніколі не адмяняла цалкам прыватнае землеўладанне, таму для сённяшніх насельнікаў Белавежжа зямля застаецца па-ранейшаму непераўзыйдзенай каштоўнасцю. На гэтай зямлі яны працуюць, не шкадуючы сіл, з ранку да вечара, бо не могуць змірыцца з думкай, што

зямля можа пуставаць, можа аказацца непатрэбнай нават іхнім дзецям. Цяжка, ой, як цяжка, героям М. Лукшы, нават страціўшы здароўе, адмовіцца ад уласнага поля, аддаць яго ў арэнду дзяржаве. Перакананне, што зямля — адзіная сапраўдная і найвялікшая ў свеце каштоўнасць, “воля і сіла”, жыве ў іхніх душах да апошняга ўздыху. Адданасць уласнаму кавалку зямлі, жаданне быць яго адзіным гаспадаром, не маглі вытруціць з беларускай душы ні калектывізацыя, ні камасацыя (узбуйненне зямельных надзелаў), ні меліярацыя.

Бяда прыйшла з іншага, нечаканага боку. Здабытая і захаваная з такой цяжкасцю, цаной поту і крыві, свая зямелька аказалася непатрэбнай нашчадкам. Тэндэнцыі развіцця сучаснага свету вылучылі на першы план іншыя чыннікі і каштоўнасці. На працягу дзесяцігоддзяў біліся аднавяскоўцы паміж сабой за паўметра зямлі, за плот, што нібыта стаіць на чужым гародзе.

“Ой, нямала грошай выдалі сваякі, Борка ды Зюня, на суды, даказваючы, хто мае рацыю і за кім сапраўдная праўда.

Самі яны ўжо засталіся са сваім плотам. Абое на пенсіі, здалі дзяржаве свае гаспадаркі. А для чаго так біліся? Каб справядліваць была, каб сваіх дзяцей не пакрыўдзіць, каб нічога не страціць з бацькоўскае спадчыны, з таго, да чаго вярталіся з далёкага свету. Боркавы дзеці нават у Польшчы не жывуць — дачка ў Францыі, сын у Канадзе, другі сын ад нядаўна ў Нямецчыне, малодшая дачка за венгерца пайшла. Зюнеў сын Коля ў Варшаве інжынерам, падземныя шляхі будзе, яму бацькоўская хата не была і не будзе патрэбна, нават летам не загляне, унучкаў дзеду не прывязе; Зюнева дачка ў Нямецчыне малых немчыкаў няньчыць, сваіх малых у Беластоку мужу на выхаванне пакінуўшы, грошы зарабляе”. (“Як Кастэнцік з Чортам за зямлю біліся”).

Такім чынам, неяк незаўважна ўзнікае ў “Бабскіх гісторыях” глабальная і надзвычай актуальная не толькі для Беларусі ці Польшчы, але і для шмат якіх краін свету праблема эміграцыі. Праблема вымывання інтэлектуальнага пагэнцыялу нацыі, разбурэння нацыянальнага генафонду шляхам перацягвання больш прадпрыемальных, актыўных прадстаўнікоў у эканамічна больш развітыя

краіны. Беларускі народ на працягу стагоддзяў у выніку неспрыяльных палітыка-эканамічных абставін быў донарам для іншых больш моцных краін свету, аднак добраахвотная эміграцыя ніколі яшчэ не дасягала такіх вялікіх маштабаў, як гэта адбываецца ў апошнія дзесяцігоддзі.

На тэрыторыі Беласточчыны працэс гэты пачаўся раней і больш інтэнсіўна, чым у Рэспубліцы Беларусь. Таму і вынікі яго больш заўважальныя. Ужо сёння ў пушчанскіх вёсках дажываюць свой век самотныя старыя, стаяць пустымі і нікому непатрэбнымі “хаты, як зван”, зямля зарастае палыном і альшэўнікам, а спрадвечныя жыхары гэтых мясцін абжываюць тэрыторыі Канады, Аўстраліі, Францыі ці Нямеччыны.

Трагічны і непрадказальны паводле сваіх наступстваў адыход у нябыт феномена чалавека-гаспадара, феномен вёскі, як асноўнай захавальніцы нацыянальна-адметнай самасвядомасці, што на балючай, мінорнай ноце прагучаў і ў сучаснай польскай літаратуры, у прыватнасці, у рамане О. Такарчук “Правек і іншыя часы”, у кнізе М. Лукшы паказаны надзвычай выразна.

Сюжэтам многіх “Бабскіх гісторый” (некаторыя з іх, як ужо адзначылася, можна назваць быліямі) робяцца не толькі лёсы старых, але і тых людзей з маладзейшага пакалення, якія ці то паводле сваіх духоўных схільнасцяў, ці то паводле абставінаў застаюцца на сваёй зямлі. Письменніца паказвае, што доля іхняя больш, чым незайздросная. У выніку жыццё іх аказваецца пакалечаным альбо няспраўджаным.

Не схацеўшы ламаць сябе, вяртаецца з горада ў родную вёску на добрую, дагледжаную, бацькоўскую гаспадарку далікатны і душэўны юнак Федзік. Але што чакае яго тут, дзе “Коля п’е, Збышак п’е... Старыя кавалеры, якім жонак тут не знайсці... Поле палыны зарастаюць і чартапалох, аблогі цягнуцца аж за Рабінку” (“Федзік”).

Лёс хлопца прадвызначаны. У глушы і самотнасці з ім станецца тое самае, што сталася з іншымі яго суайчыннікамі: будзе цяжка працаваць і паціху співацца. Не стрымаюць яго ні маральныя ўстоі, ні моцны характар, як не стрымалі яны Моцнага Янака, які перажыў здраду бацькі і смерць мацеры, але, застаўшыся адзін, не змог адолець

нуды.

“З суму вялікага, казалі, з адзіноты, Янак піць пачаў. Спачатку не так многа. Ды і сёння рэдка ўбачыш, каб напіўшыся, як бонак, валокся дахаты, а пад плотам жа яго не ўбачыш паўмёртвага, як шмат з кім бывае. Хутчэй у яго доме спыняцца сасмаглыя сябрукі, кавалеры і нават сямейнікі. Бо жанчыны тут у ваколіцы няма, якая б узяла дзярках ды паганяла гэтую кампанію! Хоць Янак дужы яшчэ і прыгожы, ды і неблагі з яго чалавек, і гаспадар старанлівы, не знайсці яму гаспадынькі. (...)

Цюцька ды коцік, адзіныя істоты, якія ведаюць, што мроіцца ў глухую ноч іхняму гаспадару, Моцнаму Янаку, ды нічога пра гэта нікому не скажуць” (“Моцны Янак”).

Пустазеллем, палыном і чартапалохам зарастае не толькі колішняя “свая” зямля, бацькоўская спадчына беларускіх гаспадароў, глыбокае карэнне пустазелле бездухоўнасці пускае і ў душах людзей. Нішчацца традыцыйныя нормы маральна-этычнай духоўнасці, людскасці, элементарнай чалавечай прыстойнасці.

У артыкуле З. Пазьняка “Мінула ХХ стагоддзе...”, змешчаным у “Народнай волі” 12 студзеня 2001 года, прыводзіцца жахлівая статыстыка адносна таго, якіх памераў дасягнула на Беларусі спажыванне алкаголю. Паводле гэтых паказчыкаў, Беларусь апырэдзіла нават традыцыйна п’ючую Расію, дзе спажыванне алкаголю складае 9 літраў на жыхара, на Беларусі ж — больш за 11, у той час, як “навукова і міжнародна прынятая норма алкагольнага парогу, пасля якой пачынаецца дэградацыя этнічнай супольнасці, складае 8 літраў”. Зрэшты, каб уявіць маштабы гэтай нацыянальнай трагедыі, не трэба і статыстыкі, варта сесці ў цягнік мясцовага прызначэння, які курсуе з пагранічных Гародні ці Бярэся ў Беласток. Здаецца, што чалавек трапляе ў іншасвет, свет пачвараў і нелюдзяў, дзе не існуюць ніякія нормы чалавечай прыстойнасці, людскасці, — усё падпарадкавана жорсткаму праву выжывання за кошт іншых. За кошт тых, хто, спажываючы правезеную кантрабандай ашруту, таксама згубіць свой чалавечы воблік, нармальныя чалавечыя інстынкты самазахавання і прадаўжэння роду.

Гартаючы старонкі “Бабскіх гісторый” М. Лукшы, бяду

гэтую бачыш вельмі выразна, і, дзякуючы спецыфіцы мастацкага адлюстравання, неяк па-асабліваму балюча. Письменніца ўмее выкарыстаць як быццам выпадковую дэталь, якая скажа нашаму сэрцу больш, чым сухія лічбы статыстыкі. Чаго варта, напрыклад, запамінальная сцэна наведання гераіняй свайго колішняга знаёмца па студэнцкім інтэрнаце, якому ў восемдзесят другім “дзеўка-студэнтка ў твар наплявала, калі спакойна ішоў па варшаўскай вуліцы, з польскім арлом на шапцы.

— Плюй, дурная, на свайго арла, ён жа не мой,” — адказаў тады ёй Яська, але і зараз не хоча ўспамінаць таго часу. Пацёгаўшыся па свеце, змушаны быў вярнуцца ён да бацькоў. І вось зараз “аброслы рудой барадой гаспадар” вядзе госцю “ў свае харомы. За сталом спіць, апёршыся няголенай шчакой на бліскуючую цырату, малады вельмі прыгожы хлопец. Русая доўгая чупрына мокне ў мутнай калюжынцы. Падсоўваюся да яго на столку. Гаспадыня нясе міску з густой цёплай капустай, Яська — бабах! — на стол зялёны буталь. Не, у ім не шампанскае!” (“Яська з-пад бору”).

Выкарыстоўвае часам аўтарка і нетрадыцыйны сюжэтны ход, удала яднаючы рэальнасць з міфалагічным светам мінуўшчыны. Так адбываецца ў нацеле “Цуд на Сямяноўскім возеры”, калі да вогнішча, раскладзенага мясцовымі п’яніцамі, прыходзіць русалка. Хлопцы спачатку думалі, “што гэта была якая ўцякачка з-пад Ваўкавыска ці Свіслачы. Ну, бо калі б гэта была турыстка, то мела б з сабою нейкі багаж, так ці не, – рукзак, спальны мяшок, а то нават і сваю палатку, а тая красуня была ў адной сукенцы, і то слабенькай, выцвілай, пашытай па старой модзе”, якую ёй, як пазней выявілася, “у дваціць сёмум дала Прузына з Таніцы”. Спатканне гэтае скончылася сумна, русалку пачаставалі салам і кантрабандным спіртам “Раял”, і “вана посьле ж чы вадою, чы расою расплылася”.

“Калі здарыцца вам сустрэць тую істоту, — заканчвае свой расповед письменніца, — дайце, беднай, якое адзенне — міні-спаднічку, джынсы, ці нават і фуфайку (толькі не частуйце яе гарэлкай, нават, калі будзе вельмі прасіць!). Файная ж дзеўка, і па-нашаму гаворыць. Можа, з якім

нашым хлопцам застанеца, расой не расплывецца?..”

Зянон Пазыняк у згаданым артыкуле сцвярджае даволі распаўсюджаную ў грамадстве (і слушную) думку, што ўратаваць сённяшні свет, і ў тым ліку наш этнас, здольная толькі вера, хрысціянства, як традыцыйная рэлігія нашых продкаў.

М. Лукша праблему веры не закранае, аднак, здаецца, і ў яе ёсць свой погляд на ратаванне. У пэўным сэнсе нетрадыцыйны, і выказаны ў кнізе апасродкавана. Захавальніцай духоўнай спадчыны, гэтак жа, як і вырагавальным фактарам на шляху дэградацыі асобы, у яе выступае жанчына. З сімпатыяй і замілаваннем апісвае яна воблік мужных і працавітых жанчын старэйшага пакалення, што вытрымалі на сваіх плячах цяжар вайны і акупацыі, працавалі за сябе і сваіх схварэлых душой і целам мужоў, гадуючы сваіх і чужых дзяцей (“Ад Бога”, “Пад акупацыяй”, “Ратунак”, “Смерць і Волька” і інш.). Расказваючы пра пакручастыя лёсы сённяшніх падбелавежскіх гаспадароў, неаднаразова падкрэслівае адсутнасць у іхніх старасвецкіх дамах жаночай рукі (“Мощны Янак”, “Ёзік”, “Горкая вада”). Насуперак афіцыйным дэмаграфічным паказчыкам, якія сведчаць, што і ў Польшчы, як у нас у Беларусі, колькасць жанчын перавышае колькасць мужчынаў, яна сцвярджае “Ой не, у нашых вёсках кажучь адваротнае”, і паказвае ў сваіх творах неблагіх вясковых хлопцаў, якім няма дзе знайсці гаспадыньку, якая б навяла парадак не тол

ькі ў іхнім доме, але і ў іхнім бязладным жыцці.

Хто ведае, можа і праўда гэты жаночы погляд Міры Лукшы мае сваю рацыю? Можа, і праўда, што гэта ўсёдаравальная і ахвярная жаночая любоў і міласэрнасць, якія з’яўляюцца найбольш адметнай праявай спрадвечных асноў хрысціянскай маралі, — і ёсць адзіны шлях да ратавання сваёй чалавечай самасці не толькі ў нацыянальна-беларускім, але і ў агульначалавечым маштабе?..